

Cahanşah Həqiqi Məsnəvilərinin Yaranmasında Mövlana Yaradıcılığının Rolu

Könül Hacıyeva*
ORCID:0000-0001-5335-912X

Xülasə

XV yüzillikdə ərsəyə gələn məsnəvilər içərisində Cahanşah Həqiqinin fars dilində qələmə aldığı məsnəvilər şairin farsca yaradıcılığını dəyərləndirmək baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir. Qeyd etmək lazımdır ki, şairin bu şeir formasında yazılmış əsərlərinə fars dilində yazıya aldığı digər şeirlərlə birlikdə üçüncü, ən mükəmməl hesab olunan nüsxədə rast gəlmək mümkündür. Tehran Universitetinin Mərkəzi Kitabxanasında aşkar edilən divan nüsxəsində farsca 90 məsnəvi vardır. Bu əsərlərlə tanış olduqda onların Mövlana Cəlaləddin Ruminin təsiri ilə yazıldığı görünür. Təsir ilk növbədə məsnəvi hissələrindəki nəsihətamiz, didaktik mövzularda özünü göstərir. Mövlana şeiriyyətinin cazibəli təsirinə düşənlərin bir çoxu kimi, Həqiqi də bu görkəmli məsnəvi yaradıcısının istər deyim tərzini, istərsə də işlətdiyi mövzu və motivləri böyük məhəbbətlə izləyərək bu poetik irsin iziylə inamla addımlaya bilmişdir. Cahanşah Həqiqi kimi bir çox qələm sahibinin bu şeir formasına həvəslə müraciət etməsinin bir səbəbi də burada geniş mövzulardan rahatlıqla bəhs oluna bilməsidir. Ayrı-ayrı yüzilliklərdə yaşamalarına baxmayaraq hər iki şair arasındakı mənəvi bağlılıq, fikir vahidliyi, nəhayət, Mövlana Cəlaləddin Rumi dühasının sonsuz dərinliyinin Cahanşah Həqiqinin şeir-sənət dünyasına güclü təsiri onların yaradıcılıqları arasında ümumi cəhətlərin mövcudluğuna gətirib çıxarmışdır.

Açar sözlər: Həqiqi, Mövlana, məsnəvi, rol, şair

Gönderme Tarihi: 12/12/2020

Kabul Tarihi: 29/08/2021

* Ph.Dr., dosent, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu, Bakı-Azərbaycan, konulhaciyeva75@gmail.com

Bu makaleyi şu şəkildə kaynak gösterebilirsiniz:

HACIYEVA, K., ‘‘ Cahanşah Həqiqi Məsnəvilərinin Yaranmasında Mövlana Yaradıcılığının Rolu’’, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 8, S. 3-Ek, 2021, s.112-123.

The Role of Mevlana's Creativity in the Creation of Cahanshah Hagigi Mesnevis

Konul Hacıyeva*
ORCID:0000-0001-5335-912X

Abstract

Among the masnavis written in the 15th century, the masnavis written by Jahan Shah Hakiki in Persian are of great importance in terms of evaluating the poet's Persian works. It should be noted that the poet's works in this type of poetry can be found in the third, most perfect copy, along with other Persian poems. There are 90 Persian masnavis in the divan copy in the Central Library of Tehran University. When these works are examined, it is seen that they were written under the influence of Mevlana Celaleddin Rumi. First of all, this effect manifests itself in the educative and instructive subjects in the masnavi parts. Like many people influenced by Mevlana's poetry, Hakiki was able to follow this poetic legacy with great love by following the narrative style, themes and motifs of this distinguished masnavi creator. One of the reasons why many poets like Cihanşah Hakiki are willing to use this form of poetry is that a wide variety of topics can be easily discussed here. Although they lived in different centuries, the spiritual bond and consensus between the two poets, and finally, the immense depth of the genius of Mevlana Celaleddin Rumi, the strong influence of Jahan Shah Hakiki's poetry and art world, led to the existence of common points between their works.

Keywords: Hagigi, Mevlana, mesnevi, role, poet

Received Date: 12/12/2020

Accepted Date: 29/08/2021

* Assoc.Prof. Azerbaijan National Academy of Sciences, Institute of Literature on behalf of Nizami Ganjavi, Baku, Republic of Azerbaijan, Huseyn Javid street, 117, konulhaciyeva75@gmail.com

You can refer to this article as follows:

HACIYEVA, K., “ Cahanshah Həqiqi Məsnəvilərinin Yaranmasında Mövlana Yaradıcılığının Rolu”, *Academic Journal of History and Idea*, Vol. 8, Issue 3- additional, 2021, p.112-123.

Роль творчества Мевланы в создании Месневи Джиханшаха Хакики

Кёнюль Гаджиева*
ORCID:0000-0001-5335-912X

Резюме

Среди маснави, написанных в 15 веке, маснави, написанные Джаханшахом Хакики на персидском языке, имеют большое значение с точки зрения оценки персидских произведений поэта. Следует отметить, что произведения поэта в этом виде поэзии находятся в третьем, наиболее совершенном экземпляре, наряду с другими персидскими стихами. В копии дивана в Центральной библиотеке Тегеранского университета 90 персидских маснави. При рассмотрении этих работ видно, что они были написаны под влиянием Мевланы Джалаледдина Руми. Прежде всего, этот эффект проявляется в обучающих и поучительных предметах в частях маснави. Как и многие люди, находящиеся под влиянием поэзии Мевланы, Хакики смог с большой любовью следовать этому поэтическому наследию, следуя стилю, темам и мотивам повествования этого выдающегося создателя маснави. Одна из причин, по которой многие поэты, такие как Джаханшах Хакики, хотели использовать эту форму поэзии, заключается в том, что здесь можно легко обсудить широкий спектр тем. Хотя они жили в разные века, духовная связь и согласие между двумя поэтами и, наконец, сильное влияние бесконечной глубины гения Мевланы Джалаледдина Руми, на поэзию Джаханшаха Хакики привели к существованию общих особенностей между их работами.

Ключевые слова: Хакики, Мовлана, месневи, роль, поэт

Получено: 12/12/2020

Принято: 29/08/2021

**Канд. фил.наук, доц., Национальная Академия Наук Азербайджана, Институт Литературы имени Низами Гянджеви, Баку, Азербайджанская, konulhaciyeva75@gmail.com*

Ссылка на статью:

НАСИЙЕВА, К., ‘‘ Саһаншаһ Нәқиқи Мәснәвиләринин Яранмасында Мөвлана Ярадичилигинин Ролу’’, академическая история и мысль, Т.8, NO.3- дополнительный, 2021, С.112-123.

Giriş

Şərqdə islam dininin yayılması dini motiv və ünsürlərin ədəbiyyata yol tapmasına şərait yaratdı. Dini görüşlər, Quran rəvayətlərinə istinad bir çox poeziya nümunələri kimi məsnəvilərdə də öz əksini tapmışdı. Məsnəvilərin müsəlman Şərqinin dini-fəlsəfi düşüncə mühitindən qidalanaraq poeziyada özünə möhkəm yer etməsinə Azadə Rüstəm bu cür münasibət bildirir: “ *Quran və sufi moizələrinin nəzəri hissələri irfani-əxlaqi lirik şeirin, elə yenə həmin vəz və moizələr illüstrativ fonla birlikdə iri həcmli, liro-epik səciyyəli irfani-didaktik poema-məsnəvilərin yaranması üçün ideoloji baza rolunu oynayır*”¹. Təsadüfi deyildir ki, məsnəviləri təşkil edən hissələrin çoxunun məhz dinlə bağlılığı vardır. Belə ki, məsnəvidəki tövhid, minacat, nət, müraciət, mədhi-çəhar yarı-güzin kimi hissələr məhz Allahın, onun peyğəmbərinin, din xəlifələrinin vəsfinə həsr olunur. İlk mükəmməl nümunələrinə IX yüzillikdə fars şairləri Məsud Mərvəzi və Rudəkinin yaradıcılığında rast gəlinən məsnəvi zaman keçdikcə çox müraciət olunan bir şeir formasına çevrilmişdir. Azərbaycan şairlərindən ilk olaraq Xaqani və Nizami öz epik əsərlərini məhz bu şeir formasında qələmə almışlar. Özünün fəlsəfi-didaktik dəyərinə və sənətkarlıq xüsusiyyətlərinə görə ən məşhur məsnəvilər Firdövsinin *Şahnamə*, Nizaminin *Xəmsə*, Cəlaləddin Ruminin *Məsnəvi-ye mənəvi* əsərləridir. Bu şeir formasının həm farsca, həm də türkcə yazan şairlər arasında daha çox rəvnəq tapması və bir-birindən maraqlı, orijinal sənət nümunələri şəklində ortaya çıxması isə XV əsrə təsadüf edir. Bu barədə oxuyuruq: “ *Aslında başlangıçtan son zamanlara kadar Türk toplumunun yaşayışına dini ve tasavvufi esasların hakim olması sebebiyle, bu bahisler klasik edebiyatımızın her devirde temel konusunu oluşturmuşlardır. Türk edebiyatı tarihine genel olarak bakıldığında, didaktik ve lirik olmak üzere iki koldan gelişen bu dini-ahlaki-tasavvufi mesnevilerin en yaygın olarak ilgi gördüyü devrin XV. Asır olduğu görülür*”². Sözsüz ki, həmin yüzillikdə istər fars şairlərini, istərsə də anadilli qələm sahiblərimizi yeni məsnəvilər yazmağa həvəsləndirən amillərdən biri də böyük Azərbaycan şairi Nizaminin vaxtilə bu poetik formada mükəmməl əsərlər ərsəyə gətirmiş olmasıdır. Onun *Xəmsə*’sinə daxil olan poemaların müvəffəqiyyətlə seçilmiş mövzuları və öz uğurlu həllini tapmış poetik xüsusiyyətləri söz sənəti bilicilərini daim bu əsərlərdən ruhlanaraq yeni yaradıcılıq zirvələrinə can atmağa sövq etmişdir. Görkəmli türk tədqiqatçısı M.F. Köprülü bu məsələyə münasibətini bildirərək yazır: “...*mesnevi şekli daha şair Nizamidən evvel kurulmuş*

¹ Azadə Rüstəm, *Mənəvi Dünənimiz Bu Günün Işığında*, Elm nəşriyyatı, Bakı 2011, s.241.

² Ahmet Atilla Şentürk-Ahmet Kartal, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul 2004, s.204.

ve gelişmiş, milli veya İslami mahiyette destanlar ve romantik eserlerden başqa, sufiyane ve ahlaki mevzuların da mesnevi şəkliyle yazılması adət hükmünə girmişti...Hissiyatının inceliği ve derinliyi, üslup ve ifadesinin san'at ve zarafeti bakımından cidden emsalsiz bir şair olan Genceli Nizami sonradan Penç Genç umumi adı altında toplanan beş mesnevisiyle, eskilere her suretle üstün gelerek bu vadiyə birçok xususiyetlər göstərmiş ve eskiləri adətə unutturmuşdur.”³

Məsnəvinin sanballı, özünü təsdiq etmiş bir şeir forması olaraq ədəbiyyatımızda mühüm yer tutmasında Nizaminin müstəsna rolunun böyük alim tərəfindən vurğulanması təsadüfi deyil. *Xəmsə* müəllifinin hər bir poemasına sonrakı əsrlərdə onlarla nəzirə yazılması bu məsnəvi əsərlərinin yüksək sənətkarlıq keyfiyyətlərindən, fəlsəfi-didaktik cəhətlərindən, cəmiyyətə güclü təsiretmə xüsusiyyətlərindən xəbər verir. Bu şeir formasının əksər hallarda didaktik məzmun daşması onu digər poeziya formalarından fərqləndirir. Lakin klassik Şərq poeziyası tarixində eşq, təsəvvüf, hərbi, qəhrəmanlıq, əyləncə və toy-büsat mövzularında, şəhərlərin təsvirinə həsr olunmuş, o cümlədən tənqidi məzmunlu məsnəvilərin də yazıldığı məlumdur. Bunların arasında təsəvvüf ədəbiyyatının misilsiz nümunələrinə çevrilmiş möhtəşəm əsərlər də vardır ki, Mövlana Cəlaləddin Ruminin məşhur *Məsnəvi* 'si bu əsərlərin başında gəlir. Əsər həm ibrətamiz, öyüd verici hekayələrlə zəngin olması, həm də tanrı sevgisini tərənnüm etməsi baxımından qiymətlidir. Bu mənada məsnəvinin “*hekayə və romanın divan ədəbiyyatındakı qarşılığı*”⁴ hesab edilməsi təsadüfi deyildir. Hələ qədim zamanlardan başlayan əsər daxilində hekayət söyləmə ənənəsi sonrakı yüzilliklərdə də davam etmiş, məsnəvi adlı bu şeir formasını daha maraqlı, oxunaqlı şəkllə salmışdır. Nizami dövründən başlayaraq isə tövhid, minacat, nət, zamanın sultanının, şairlərin mədhi və nəhayət, kitabın yazılma səbəbləri kimi hissələrdən ibarət olan dibaçənin mütləq şəkildə məsnəviyə salınması onu sənətkarlıq nöqtəyi-nəzərindən yüksəltdi. Şairlər məhz dibaçə bölməsində öz sənət qabiliyyətlərinin dərinliyini və zərifliyini nümayiş etdirməyə çalışırdılar.

Daha öncə qeyd edildiyi kimi, XV yüzillik ən çox məsnəvi yazılan dövr hesab olunur. Klassik ədəbiyyat tədqiqatçılarının fikrincə, “*Bu dövrdə yazılan dini-tasavvufi eserlərin önəmli bir kısmına Mevlana 'nın Mesnevi-i Ma'nevi'sinin kaynaklık ettiği görülmektedir*”⁵. Bu dövrdə ərsəyə gələn məsnəvilər içərisində Cahanşah Həqiqinin fars dilində qələmə aldığı məsnəvilər şairin farsca yaradıcılığını dəyərləndirmək baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir. Qeyd etmək lazımdır ki, şairin bu şeir formasında yazılmış əsərlərinə fars dilində yazıya aldığı digər şeirlərlə birlikdə üçüncü, ən mükəmməl hesab olunan nüsxədə rast gəlmək

³ Mehmet Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2011, s.167.

⁴ www.bilgiustam.com/mesnevi/ (15.09.21).

⁵ A.A. Şentürk- A. Kartal, *a.g.e.*, s.211.

mümkündür. Cahanşah Həqiqinin divanının digər iki nüsxəsində farsca məsnəvilərə təsadüf edilməmişdir. Tehran Universitetinin Mərkəzi Kitabxanasında aşkar edilən divan nüsxəsində isə farsca 90 məsnəvi vardır. Bu əsərlərlə tanış olduqda onların Cəlaləddin Rumi təsirilə yazıldığı görünür. Təsir ilk növbədə məsnəvi hissələrindəki nəsihətamiz, didaktik mövzularda özünü göstərir. Ruminin ney barədəki məlum ibrətamiz hekayətinin əks-sədası Həqiqi məsnəvilərində açıq-aydın duyulur. Rumi şeirində eşq çarçısı kimi çıxış edən Ney Həqiqinin qələmi ilə də eşq naləsini, eşq dərini ən gözəl anladan obraz olaraq təqdim edilir. Rumi məsnəvisində oxuyuruq:

آتشت این بانگ نای و نیست باد هر که این آتش ندارد نیست باد
6 آتش عشقست کاندز نی فتاد جوشش عشقست کاندز می فتاد

(Neyin bu səsi hava deyil, atəşdir, kimdə ki, bu atəş yoxdur, o mövcud deyil. Neyin canına düşmüş eşq atəşidir, meyin canına düşmüş eşqin coşub-daşmasıdır.)

Bu misralardan ruhlanan Həqiqi isə yazır:

هر که عاشق نیست اندر بانگ نی غافلست از نغمه و آهنگ نی
7 نی سراسر سوز و درد و آتشت جان بیمار از عشق ازنی خوشست

(Neyin səsinə vurulmayan onun bəstə və nəğməsindən xəbərsizdir. Ney başdan-başa yangındır, ağrıdır, atəşdir. Eşq xəstələrinin canı Neydən xoşaldır.)

Göründüyü kimi, Cahanşah neydən bəhs edərkən sələfinin fikrini təsdiq və təqdir edir. O da Neyin bir eşq atəşilə yanıb-yaxıldığını, onun üçün bu qədər yangılı səslənərək könülləri yandırıb-yaxdığını dilə gətirir. Hər iki şair eşq atəşindən xali olanları boş, puç hesab edir, onların varlığına şübhə edir. Başqa bir beytində isə Rumi deyir:

8 نی حدیث راه پر خون می کند قصه های عشق مجنون می کند
(Ney qanlı-qadalı yolun hekayətini edir, Məcnunun eşq əhvalatını söyləyir.)

Həqiqinin bu misraları sanki həmin sətirlərin davamı kimi səslənir:

9 نی ز آه و ناله درد افزون کند عابد سجاده را مجنون کند

⁶ <http://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar1/sh1/> (10.09.21).

⁷ Mirza Cihanşah Hakiki, *Divan-ı Farsi Tarihi*, Firuzan Yayınları, Tehran 2004, s.44.

⁸ <http://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar1/sh1/> (10.09.21).

⁹ M. Cihanşah Hakiki, *a.g.e.*, s.44.

(Ney ah-nalə üzündən dərdi artırır, səccadədə ibadət edənə Məcnun edər.)

Şair yanıqlı Neyin həzin fəryadının mömin abidi də eşq dəlisi etdiyini deyir. Bu sızıltılı nalənin dərd-kədəri azaltmadığından, əksinə, artırıb çoxaltdığından bəhs edir. Cəlaləddin Rumi şeiriyyatının cazibəli təsirinə düşənlərin bir çoxu kimi, Həqiqi də bu görkəmli məsnəvi yaradıcısının istər deyim tərzini, istərsə də işlətdiyi mövzu və motivləri böyük məhəbbətlə izləyərək bu poetik irsin iziylə inamla addımlaya bilməmişdir. Cahanşah Həqiqi kimi bir çox qələm sahibinin bu şeir formasına həvəslə müraciət etməsinin bir səbəbi də burada geniş mövzulardan rahatlıqla bəhs oluna bilməsidir. Türk ədəbiyyatı tədqiqatçılarından F.Köksal bu barədə yazır: “...mesnevi tarzı, ifade kolaylığı ve özellikle uzun mevzuları işlemeye uygun bir nazım şekli olması hasebiyle çok rağbet görmüştür”¹⁰. Bu baxımdan Həqiqi məsnəviləri də ən müxtəlif məzmunlu hekayələrə həsr olunması ilə diqqəti cəlb edir. Musa peyğəmbərə həsr etdiyi məsnəvidə Cahanşah qısaca da olsa onun bir peyğəmbər olaraq daşdığı missiyadan, “fironlara qənim olmasından” söhbət açır. Bir çox rəvayətlərin mövzusunə çevrilən misilsiz möcüzəsindən danışır.

تا شود کافر زپیشش ناپدید

از عصایش اژدها آید پدید¹¹

(Əsasından əjdaha əmələ gəlir ki, qarşısından kafir yox olsun.)

Şairin Musanı həm də *eşqin sultanı*, *nur* və *dinin rövnaqi* adlandırdığını görürük. Cəlaləddin Rumi yaradıcılığında Musa peyğəmbər adı ən çox çəkilən dini simalardandır. Şair onun möcüzəsindən yeri gəldikcə bəhs edir.

یک لحظه آن عصا بد یک لحظه اژدها شد

منکر میباش بنگر اندر عصای موسی

12

(İnkarçı olma, Musanın əsasına nəzər sal, o əsa bir anın içində əjdaha oldu.)

İbrahim peyğəmbərlə bağlı məqamlar, xatırlatmalar da Rumi poeziyasında geniş yer alan mövzulardandır. Məlum olduğu kimi, onun insanları heyrətə gətirən möcüzəsi oda atıldığı halda yanmaması idi. Həmin əhvalat Ruminin dili ilə öz ifadəsini bu cür tapmışdır:

چون گزیده حق بود چو نش گزد

آتش ابراهیم را دندان نزد¹³

¹⁰ Fatih Köksal, *Sana Benzer Güzel Olmaz: Divan Şiirinde Nazire*, Akçağ Yayınları, Ankara 2006, s. 22.

¹¹ M. Cihanşah Hakiki, *a.g.e.*, s.44.

¹² [http://ganjoor.net/moulavi/shams/ghazalsh/sh840/\(10.09.21\)](http://ganjoor.net/moulavi/shams/ghazalsh/sh840/(10.09.21)).

(Alov İbrahimə dişini vurmadı. Çünki (o) tanrının seçdiyi idi. Onu necə incidə, sanca bilərdi?!)

Gördüyümüz kimi, şair Tanrının qüdrəti qarşısında imkansız heç bir şeyin olmadığını obrazlı şəkildə dilə gətirir. Həqiqi Rumi şeirinin bu hekayətlə bağlı poetik təsvirlərindən ilhamlanaraq İbrahim peyğəmbərə ayrıca məsnəvi həsr etmişdir. Lakin onu da vurğulamaq lazımdır ki, Cahanşah bu məsnəvidə *od* və *atəş*'dən danışarkən insanı kamilləşdirən eşq atəşindən bəhs edir.

در زبان آتش اندازد جگر

14 هر که ابراهیم حق است ای پدر

(Atam, kim ki, Haqqın İbrahimidir, ciyərini oda atar)

Şair əsl haqq aşiqinin, tanrı sevgisi daşıyanın özünü bu yolda oda-alova atmağa hazır olduğundan danışır. Daha sonra isə eşq atəşinə düşməyin əsl nicat yolu olduğunu vurğulayır.

آتشش هم درد وهم درمان ماست

15 این جه داغست کاندرون جان ماست

(Canımız içində bu nə dağdır belə? Atəşi bizə həm dərd, həm də dərmandır.)

Həqiqinin demək olar ki, bütün məsnəviləri nəsihətamiz, öyüdverici, ibrət dolu ifadələrlə zəngindir. Bu ifadələr qısa söylənmiş müdrik deyimlər, yadda qalan aforizmlər şəklində səslənir. Bəzi tədqiqatçılar məsnəvi beytlərində məna bitkinliyinin olmadığını qeyd edirlər. *“Diğər nazım şəkillərindən fərqli olaraq məsnəvide beyit kendi içində tamamlanan bir anlam taşımaz”*¹⁶. Fikrimizcə, bu iddia əsassızdır. Həqiqinin lakonik məna tutumuna malik misraları bu fikrin əksini sübut etməkdədir. Onun idrak, mərifət, hərislik, kamillik və s. haqqında söylədiyi beytlər didaktik səciyyəli dolğun fikirlər ifadə edən sənətkarlıq nümunələridir. Çünki *“Cahanşah irfani eşq və mərifət yolunu keçmiş sənətkarlardandır”*¹⁷. İdrak haqqında oxuyuruq:

فارق آید از مقالات جنون

18 هر کرا ادراک باشد رهنمون

(Kimə ki, idrak yol göstərir, o, divanəlik hekayələrindən uzaq olar.)

¹³ M. Cihanşah Hakiki, *a.g.e.*, s.44.

¹⁴ M. Cihanşah Hakiki, *a.g.e.*, s.44.

¹⁵ M. Cihanşah Hakiki, *a.g.e.*, s.44.

¹⁶ Cihan Okuyucu, *Divan Edebiyatı Estetiği*, Kapı Yayınları, İstanbul 2010, s.172.

¹⁷ Azadə Rüstəm, *Məsnəvi Dünənimiz Bu Günün Işığında*, Elm nəşriyyatı, Bakı 2011, s.347.

¹⁸ M. Cihanşah Hakiki, *a.g.e.*, s.44.

Şair insanı hisslər, instinklər deyil, idrakın idarə etməli olduğunu dönə-dönə vurğulayır. Əks təqdirdə onu daim ağlasığmaz hadisələr müşayiət edəcəkdir.

Şairin mərifət haqqındakı qənaətləri isə öz dolğun ifadəsini bu misralarda tapmışdır:

معرفت پیدا کند عیب و هنر

19 معرفت میزان مرد است ای پسر

(Mərifət insanın meyarıdır, tərəzisi, ey oğul! Qüsuru da, qabiliyyəti də mərifət üzə çıxarır)

Məsnəvidə bu cür əxlaqi-didaktik motivlərin üstünlük təşkil etməsi barədə oxuyuruq: *“XV. yüzyıla kadar daha çok din, tasavvuf, ahlak ve hamasetin hakim olduğu görülür. Bu asırdan itibaren öğretici konular ikinci plana düşmüş; aşk ve estetik öne çıkmıştır”*²⁰.

Tədqiqatçının qənaətilə qismən razılaşımaq olar. Belə ki, XV əsrə qədər deyil, həmin əsrin sonlarına qədər məsnəvilərin mövzusunun daha çox nəsihətamiz fikirlər, didaktik məsələlər təşkil edirdi. Bunu o dövrdə qələmə alınmış sanballı məsnəvi əsərlərində görmək mümkündür.

Bu deyimlər sanki Mövlananın ali dühasının zərif düşüncə süzgecindən keçib gələn saysız-hesabsız müdriklik nümunələrinin məntiqi davamıdır. Rumi deyir:

طالع خر نیست ای تو خر صفت

21 طالع عیسیست علم و معرفت

(Elm və mərifət İsanın olduğu haldır. Uzunqulağın halı deyil, ey ulaqsifət!)

Gördüyümüz kimi, Rumi də mərifət kimi yüksək keyfiyyəti insanın, həm də İsa peyğəmbərin simasında ali şəxsiyyətli birinin əsas xüsusiyyəti hesab edir. Bu cür paralelləri çox aparmaq olar. Ayrı-ayrı yüzilliklərdə yaşamalarına baxmayaraq hər iki şair arasındakı mənəvi bağlılıq, fikir vahidliyi, nəhayət, Cəlaləddin Rumi dühasının sonsuz dərinliyinin Cahanşah Həqiqinin şeir-sənət dünyasına güclü təsiri onların yaradıcılıqları arasında ümumi cəhətlərin mövcudluğuna gətirib çıxarmışdır. Bütün bunlarla yanaşı, Cahanşahın Mövlana Cəlaləddin irsinə olan hədsiz vurğunluğu və heyranlığı onun Rumiyə həsr etdiyi ayrıca məsnəvilərdə də öz parlaq ifadəsini tapmışdır.

آفرین بر علم او صد آفرین

22 کس به گرد علم اونبود قرین

¹⁹ M. Cihanşah Hakiki, *a.g.e.*, s.44.

²⁰ C. Okuyucu, *a.g.e.*, s.173.

²¹ [http://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar2/sh38/\(10.09.21\)](http://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar2/sh38/(10.09.21)).

²² M. Cihanşah Hakiki, *a.g.e.*, s.44.

(Hec kim onun elminin əhatə dairəsinə yaxın düşməyib, əhsən, onun elminə yüz kərə əhsən!)

Şair Rumini dövrünün misli görünməmiş alimi hesab edir, onun dərin elminə, geniş zəkasına *əhsən* deyir. Həqiqi obrazlı şəkildə “*onun tökdüyünü yığdığını*”, onun yaradıcılığından bəhrələndiyini etiraf edir. Şairin Mövlana Cəlaləddinə ithaf olunmuş məsnəvisində oxuyuruq:

خوشه چین خرمن او گشته ایم²³

با هوای عشق او سرگشته ام

(Onun eşqinin havasına tutulmuşam, Onun xırmanından sünbül yığan olmuşam)

Cahanşah o mütəfəkkir şairin yaratdığı geniş sənət dünyasından faydalandığını poetik dillə ifadə edir. Şairin Rumi irsini özünə örnək alması və əsərlərində zaman-zaman ona istinad etməsini bütün yaradıcılığı boyu izləmək mümkündür. Hətta şairin yüksək Rumi sənətkarlığı qarşısında “*mən kiməm ki, onu təqlid edir?!*” deməsinin də şahidi oluruq.

²³ M. Cihanşah Hakiki, *a.g.e.*, s.44.

Nəticə

Mirzə Cahanşah özünün Mövlana qarşısındakı mövqeyini, yerini bilməklə bərabər gözəl məsnəvi nümunələri yaratmış və şairin Rumi dühasının zəngin sənət xəzinəsindən bəhrələnərək ərsəyə gətirdiyi poetik irsi bizə miras qalmışdır. İstər poetik xüsusiyyətlərinə, istərsə də məzmunundakı təsəvvüf elementlərinə görə onun şeirlərinin Ruminin əsərlərindəki zəngin sənətkarlıq qaynağından qidalandığını deyə bilərik. Təsadüfi deyildir ki, Firuz Rifahi Ələmdari Həqiqinin Tehranda çap olunan farsca-türkcə divanına yazdığı ön sözdə Həqiqini “ikinci Mövlana” adlandırmışdır.

Ədəbiyyat:

AZADƏ, R., “*Mənəvi dünənimiz bu günün işığında*”, Elm nəşriyyatı, Bakı 2011.

KÖKSAL F., *Sana benzer güzel olmaz:Divan Şiirinde Nazire*, Akçağ Yayınları, Ankara 2006.

KÖPRÜLÜ, M.F., *Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2011.

OKUYUCU, C., *Divan Edebiyatı Estetiği*, Kapı Yayınları, İstanbul 2010.

ŞENTÜRK, A. A. -KARTAL A., *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul 2004.

HAKİKİ, M. C., *Divan-ı Farisi Tarihi*, Firuzan Yayınları, Tehran 2004.

[http://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar1/sh1/\(10.09.21\)](http://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar1/sh1/(10.09.21)).

[http://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar2/sh38/\(10.09.21\)](http://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar2/sh38/(10.09.21)).

[http://ganjoor.net/moulavi/shams/ghazalsh/sh840/\(10.09.21\)](http://ganjoor.net/moulavi/shams/ghazalsh/sh840/(10.09.21)).

www.bilgiustam.com/mesnevi/ (15.09.21).